
polemizira. Drugič, zasnovana je dokaj široko, kar pomeni, da omogoča dopolnjevanje, nadgradnjo, dodelavo, predvsem pa primerjalni pristop. Tretjič, ne glede na to da šele utira pot poddisciplini v raziskovanju diplomacije, je pisana metodološko primerno, koherentno in znanstveno *lege artis*. Zato jo toplo priporočam tako študentom kot tudi znanstvenikom, ki se ukvarjajo s področjem diplomacije.

Katja Matko
Fakulteta za socialno delo,
Univerza v Ljubljani

Darja Zaviršek
**Od krvi do skrbi: Socialno
starševstvo v globalnem svetu**
Založba Aristej, Maribor 2012,
171 strani, 23 EUR
(ISBN 978-961-220-082-4)

Knjiga Darje Zaviršek *Od krvi do skrbi* s podnaslovom *Socialno starševstvo v globalnem svetu* sistematično predstavi pluralni koncept starševstva, pri čemer se osredotoča na t.i. socialno starševstvo. Socialna oblika starševstva se pojavlja že vso človeško zgodovino, v sodobnem svetu pa postaja vse pogostejši odnos med starši in otroki.

Monografija ponuja zanimivo potovanje med sodobnimi in zgodovinskimi oblikami socialnega starševstva. Tematsko je razdeljena na pet metazgodb iz globalnega sveta: zaton zakonske zveze, mednarodne posvo-

jitve, transnacionalne globalne družine, mavrične družine in izkušnje otrok v njih ter uporaba reproduktivne tehnologije za prihodnje starševstvo. V študiji so uporabljene naslednje metode in perspektive: zgodovinska, transnacionalna, primerjalna, etnografska in narativna.

Zaton zakonske zveze so avtorji v preteklosti pogosto povezovali s »konceom družine« (str. 11), a je pomen izgubljala samo nuklearna družina, razumljena kot tista prava – normalna družina. Danes se v praksi vse pogosteje srečujemo z družino, ki jo imenujejo »združena družina« (ibid.). Druga pomembna tema v knjigi povzema področje posvojitve. Avtorica se najprej posveti kulturno-socialni zgodovini posvojitve, ki jo osvetli z vidiki avtorja J. Goodyja, in preide na sodobni pojav mednarodnih posvojitve. Z mednarodnimi posvojitvami so se spremenili tokovi in razlogi za posvojitve, otrok pa postaja le ena izmed dobrin menjave na globalnem trgu. Posvojitve potekajo po klasičnih poteh redkih mednarodnih dobrin (z globalnega juga na globalni sever in z vzhoda na zahod). Mednarodne posvojitve v obliki, kot jo poznamo danes, so mogoče zaradi liberalizacije vsakdanjega življenja. Tretja obravnavana oblika socialnega starševstva predstavlja nov tip družine, t.i. globalno družino, ki jo tvorijo ženske migrantke in njihove družine. Največji paradoks, poudari avtorica, predstavlja dejstvo, da migrantske delavke postajajo ženske iz tradicionalnih okolij in revnih družb. S tem se prav v teh okoljih in družbah do-

gajajo spremembe v definicijah ženskih vlog. S strani žensk samih se na novo definira materinstvo; dobi nov ekonomski vidik. Družbe in države, iz katerih izhajajo nove globalne delavke, pa na novo definirajo ideologijo o ženskah. Ta novi globalni tok delovne sile imenujemo »beg skrbi« (*care drain*). Ženske, zaposlene kot varuške ali gospodinjske pomočnice, skrbijo za družine žensk globalnega severa, da so slednje lahko zaposlene. Ta pojav je posledica neoliberalne naravnosti kapitalizma in vpliva tako na družine globalnega juga kot tudi globalnega severa. Najpomembnejša posledica je, da so otroci obojih žensk deležni socialnega starševstva. Neoliberalna ekonomija in politika sta povzročili, da morajo nekatere ženske iskati delo v tujini, druge pa so prisiljene zaposliti, če želijo tekmovati na trgu delovne sile. Ženske danes, drugače kot v preteklosti, pogosteje odhajajo na delo v tujino kot moški. Naslednji pojav socialnega starševstva so mavrične družine ali družine z istospolnima staršema. Poglavje povzema primerjalno raziskavo, v kateri so otroke in mlade iz mavričnih družin spraševali o tem, kako vidijo svoje družine in kako se nanje odzivajo šola, učitelji/-ce in vrstniki/-ce. Raziskava je potekala med letoma 2009 in 2011 v Nemčiji, na Švedskem in v Sloveniji. Avtorica uporabi njihove zgodbe kot »ekspertno znanje« (str. 101), v skladu z metodo, ki je v socialnem delu in v drugih družboslovnih znanostih vse bolj popularna. Sodelujoči, poimenovani eksperti, imajo na podlagi lastnih izkušenj enakovreden

odnos z drugimi sodelavci v mednarodnih raziskovalnih skupinah. V nasprotju z rezultati iz Nemčije in Švedske se je v Sloveniji razkril proces ustvarjanja drugosti, kar pomeni, da otroci razkrijejo svojo družinsko stvarnost samo tistim ljudem, ki jim zaupajo; s tem je povezan tudi proces ustvarjanja nevidnosti. Zaviršek na tem mestu uporabi Goffmanovo teorije stigme, s katero razloži položaj otrok in mladih iz mavričnih družin v Sloveniji. Raziskava je razkrila, da homofobično nasilje lahko izvajajo tudi učitelji. V tem primeru nasilje postane institucionalno nasilje, ki je lahko del skritega kurikula. Zadnja, a zato ne najmanj pomembna oblika socialnega starševstva, ki se je prav tako pojavila na eni strani zaradi liberalizacije vsakdanjega življenja in na drugi strani zaradi napredka tehnologije, je medicinska reprodukcija. V Sloveniji ima po podatkih iz knjige 15% ali vsak šesti par od sedmih težave z neplodnostjo (podatki so primerljivi z evropskimi). Biološka reprodukcija je danes postala del javne sfere, čeprav je treba poudariti, da je nadziranje potomstva vedno pomenilo tudi regulacijo žensk in njihove spolnosti. Z reproduktivnimi tehnikami, kjer je vključena ena ali dve darovani spolni celici, postaneta eden ali oba starša socialna starša. Po slovenski zakonodaji je uvažanje spolnih celic iz tujine prepovedano. Ker prav tako ni dovoljeno, da bi neplodni par dobil dve spolni celici hkrati, se pari podajajo na tako imenovana reproduktivna potovanja, globalno gledano v države, ki razpolagajo s sodobno

medicinsko tehniko in imajo zakonodajo urejeno tako, da imajo pari na razpolago več spolnih celic hkrati (najpogosteje Danska in Izrael). Pri obravnavi reproduktivnih posegov se pojavi paradoks, ki ga avtorica izpostavi: čeprav ti posegi presegajo biološke omejitve, še vedno ostaja močno prepričanje, da je pravo starševstvo le biološko. Ljudje tako tudi s pomočjo medicine želijo ohraniti tradicionalne pojmovanja o starševstvu.

Zaradi tega družbenega paradoksa se v starših pri vseh obravnavanih oblikah socialnega starševstva pojavi dvom, ali otrokom povedati o njihovem izvoru ali ne. Poleg parov, ki se poslužujejo medicinske reprodukcije, se o tem sprašujejo tudi starši posvojenih otrok, o tem se pogovarjajo starši v mavričnih družinah in tudi socialni starši v globalnih družinah. Sprašujejo se, kako se pogovarjati z otroki, kaj jim razkriti in kaj prikriti. Različne raziskave, ki so navedene v knjigi, govorijo v prid temu, da je otroku treba čim prej razkriti njegovo poreklo, ne toliko zaradi biologije same, ampak zaradi negativnih učinkov prikrivanja in ustvarjanja družinske skrivnosti. Pomembno je, da avtorica ves čas vpleta in poudarja pomembnost družbene in kulturne realnosti, pomembnost družinske in socialne politike in zakonodaje. Družbeni kontekst je tisti, ki na primer stigmatizira otroke iz mavričnih družin. Javni diskurzi in politike naslavljajo na ženske iz globalnih verig skrbi ambivalentna sporočila. Otroci žensk migrantk trpijo zaradi družbenih predsodkov, ki se primejo družine, ki

za njih skrbi doma, in ne zaradi same odsotnosti mame.

Obravnavani procesi in oblike socialnega starševstva so pokazali dvoje. Najprej, izzvali so tradicionalno prepričanje o dominantni vlogi biološke mame, in to dejstvo razkrili kot družbeni konstrukt, ki med drugim govori tudi o tem, da lahko otrok razvije občutek navezanosti samo s pomočjo biološke matere. V nasprotju s tem je sedaj znano, da lahko otrok razvije zdravo navezanost s pomočjo katerekoli odrasle osebe. Drugo pomembno dejstvo je nov paradoks na področju enakosti žensk. Še enkrat se izkaže, da feminizem ne more biti en in enovit projekt, ampak da je kot socialno gibanje lahko samo tak, kakršnega predstavijo postfeministke, to je v obliki večjega števila različni smeri v feminizmu. Razlike med ženskami, ki jih sicer povezuje družbeni spol (*gender*), so prevelike, da bi tvorile enotno skupino z istimi cilji. Ženske se med sabo razlikujejo po rasi, etniji, starosti, družbenemu razredu idr. Najbolj skrajnen primer takšnega razlikovanja je fenomen nadomestne matere, ki opravlja socialno reprodukcijo v tokovih globalnih verig skrbstvenega dela. Tako ta pojav kot tudi ostali so posledice neoliberalne naravnosti modernih družb. Ali pa na primer fenomen sistematičnega ubijanja ženskih zarodkov in dojenčkov (*gendercide*) v državah, kot so Kitajska, Indija, Južna Koreja idr. V nasprotju s tem, kar bi pričakovali, moderna tehnologija (npr. ultrazvok) ni vplivala na preseganje tradicionalnih neenakosti med spoloma, temveč

se s pridom uporablja tako, da se neenakost ohranja. Avtorica se na nekem mestu sprašuje, ali lahko globalna delavka kot taka predstavlja uresničitev dolgega boja za enakopravnost pravic žensk do plačanega dela, ter odgovarja, da so feministični model univerzalne zaposlenosti izkoristile neoliberalne politike. Tudi ženske niso presegle svoje biološke vloge ali svojega družbenega spola z dovoljenimi (mednarodnimi) posvojitvami in/ali medicinsko reprodukcijo. Tako je samskim ženskam še vedno prepovedano posvojiti otroka ali se umetno oploditi (npr. v Sloveniji). Vsi ti procesi so odvisni od vsakokratnih politik, zakonodaj; dokler se družbena stvarnost ne bo spremenila, bodo obstajale neenakosti med spoloma in tudi (kot tematika knjige navaja) diskriminacijska prepričanja o socialnem starševstvu. Zakonodaje so arbitrarne in najpogosteje zagovarjajo dominacijo tradicionalnih bioloških

vezi med odraslimi in otroki ter glorificirajo krvne povezave med družinskimi člani. Kljub spremembam v družinskem življenju biološka nuklearna družina še vedno velja za normo normalnega. V kolektivnem spominu je še vedno ohranjena matrica tradicionalne družine, utemeljena na večvrednosti biološkega starševstva nad socialnim. Zato pojava socialnega starševstva ne smemo razumeti in obravnavati brez analize in upoštevanja družbenih okoliščin in okolja, v katerega je vpeto. A kot pravi avtorica: *»Medtem pa ljudje v resničnem življenju živijo v najrazličnejših družinskih konstelacijah, naloga družbenih politik pa je, da jih podpre«* (str. 155). Knjiga predstavlja dobrodošlo čtivo, tako za širšo javnost kot tudi za akademsko skupnost. K njeni barvitosti in pestrosti vsekakor doprine-sejo tudi delci osebnih pogovorov in intervjujev ter izpisi z raznih internetnih forumov.